

УДК 332.1:711.4(477.31)

DOI <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2025.1.6>**Олександр ВОЛОЩУК**

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027 (voloshchuk888@gmail.com)

Oleksandr VOLOSHCHUK

third-level higher education applicant Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,
St. 2, M. Kryvonosa, Ternopil, Ukraine, 46027 (voloshchuk888@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-1232-6438>**УРБАНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ
ЯК ІНДИКАТОР ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ (1950-ТІ РР.)**

Анотація. *Мета дослідження* – комплексний аналіз урбанізаційних процесів у Тернопільській області в 1950-х рр. як показника економічного розвитку регіону, впливу індустріалізації, адміністративних змін та демографічних тенденцій на формування міської структури й соціально-економічного потенціалу області. **Методологія дослідження.** Для комплексного вивчення урбанізаційних процесів у Тернопільській області в 1950-х рр. застосовано комплекс історико-статистичних, демографічних та соціально-економічних методів аналізу. Основу дослідження становив аналіз архівних документів, зокрема матеріалів статистичних управлінь, рішень виконавчих органів влади, а також даних всесоюзних переписів населення. Статистичний аналіз дав змогу простежити динаміку чисельності міського населення, враховуючи природний і механічний приріст, а також вплив адміністративно-територіальних змін на міську демографічну структуру. Особлива увага приділялася вивченню взаємозв'язків урбанізаційних процесів з економічним розвитком регіону через аналіз промислового розвитку, інвестицій у будівельну галузь та формування соціальної інфраструктури. Кількісні дані доповнювалися якісним аналізом, що передбачав інтерпретацію політичних й адміністративних рішень, які впливали на урбанізаційні тенденції. Такий комплексний підхід забезпечив цілісне розуміння процесів урбанізації як важливого індикатора економічного розвитку Тернопільської області. **Наукова новизна.** У статті комплексно проаналізовано взаємозв'язок між темпами зростання міського населення та економічним розвитком регіону в контексті адміністративно-територіальних трансформацій і розширення промислової інфраструктури. Досліджено механізми формування міської соціальної інфраструктури, що виникали як відповідь на потреби робітничих колективів, зокрема в цукровій промисловості, що раніше залишалися поза увагою наукових праць. Ідентифіковано особливості статистичного обліку населення й робітничої сили, які впливали на офіційну динаміку чисельності населення та трудових ресурсів, що розширює розуміння соціально-економічних процесів у регіоні. Загалом, у роботі доповнено уявлення про урбанізацію як складний соціально-економічний феномен, запропоновано підхід до оцінки регіонального розвитку на основі взаємодії демографічних й економічних чинників. **Висновки.** Урбанізаційні процеси в Тернопільській області в період 1950-х рр. були не лише демографічним явищем, а й важливим індикатором економічного розвитку регіону. Аналіз показав, що зростання чисельності міського населення тісно пов'язане з розвитком промисловості, зокрема з розширенням цукрової промисловості та інфраструктури обласного центру – Тернополя. Адміністративно-територіальні зміни, розширення меж міст і приєднання сільських населених пунктів значно вплинули на офіційну статистику чисельності населення, що варто враховувати під час оцінювання динаміки урбанізації. Окрім того, виявлено певні особливості статистичного обліку, зокрема подвійний облік робітників, які могли впливати на формування офіційних показників. Зростання міського населення стимулювало розвиток соціальної інфраструктури, що створювало сприятливі умови для подальшого економічного

зростання й підвищення рівня життя в регіоні. Водночас темпи урбанізації різнилися залежно від масштабу міст і ступеня їхньої економічної активності.

Ключові слова: урбанізація, Тернопільська область, економічний розвиток, міське населення, адміністративно-територіальні зміни.

URBANIZATION PROCESSES IN TERNOPIL REGION AS AN INDICATOR OF THE REGION'S ECONOMIC DEVELOPMENT (1950S)

Abstract. *The aim of the study is a comprehensive analysis of urbanization processes in the Ternopil region during the 1950s as an indicator of the region's economic development, focusing on the impact of industrialization, administrative changes, and demographic trends on the formation of the urban structure and the socio-economic potential of the region. **Research Methodology.** To comprehensively study urbanization processes in the Ternopil region in the 1950s, a combination of historical-statistical, demographic, and socio-economic analytical methods was applied. The core of the research was the analysis of archival documents, including materials from statistical offices, decisions of executive authorities, as well as data from all-Union population censuses. Statistical analysis made it possible to track the dynamics of urban population numbers, considering natural and mechanical growth as well as the influence of administrative-territorial changes on the urban demographic structure. Particular attention was given to examining the interrelation of urbanization processes with the region's economic development through analysis of industrial growth, investments in the construction sector, and the formation of social infrastructure. Quantitative data were supplemented by qualitative analysis, including interpretation of political and administrative decisions affecting urbanization trends. This comprehensive approach ensured an integrated understanding of urbanization processes as a significant indicator of the economic development of the Ternopil region. **Scientific Novelty.** The article provides a comprehensive analysis of the relationship between urban population growth rates and the region's economic development in the context of administrative-territorial transformations and expansion of industrial infrastructure. The study investigates mechanisms of urban social infrastructure formation that emerged in response to the needs of labor collectives, particularly in the sugar industry, which were previously underexplored in academic research. It identifies peculiarities of population and labor force statistical accounting that influenced official demographic and workforce dynamics, thereby expanding understanding of socio-economic processes in the region. Overall, the work supplements existing views on urbanization as a complex socio-economic phenomenon and proposes an approach to assessing regional development based on the interaction of demographic and economic factors. **Conclusions.** Urbanization processes in the Ternopil region during the 1950s were not only a demographic phenomenon but also an important indicator of the region's economic development. The analysis showed that the growth of the urban population was closely linked to industrial development, especially the expansion of the sugar industry and the infrastructure of the regional center, Ternopil. Administrative-territorial changes, expansion of city boundaries, and annexation of rural settlements significantly influenced official population statistics and should be considered when evaluating urbanization dynamics. Additionally, certain peculiarities of statistical accounting were revealed, including double counting of workers, which could affect the formation of official indicators. The growth of the urban population stimulated the development of social infrastructure, creating favorable conditions for further economic growth and improving living standards in the region. At the same time, the pace of urbanization varied depending on the size of the cities and the degree of their economic activity.*

Key words: urbanization, Ternopil region, economic development, urban population, administrative-territorial changes.

Постановка проблеми. Урбанізація є одним із ключових соціально-економічних процесів, що визначають розвиток регіонів і держав загалом. Вона не лише відображає демографічні зміни, а і є важливим індикатором економічного зростання, технічного прогресу та трансформації соціальної структури населення. Для Тернопільської області, що в період 1950-х рр. переживала значні адміністративно-територіальні трансформації та індустріальний розвиток, дослідження урбанізаційних процесів набуває особливої важливості. Незважаючи на загальну

увагу до проблем урбанізації в наукових працях, комплексний аналіз її ролі саме як індикатора економічного розвитку регіону залишається недостатньо вивченим. Особливо бракує досліджень, які б розкривали взаємозв'язок між темпами зростання міського населення, адміністративно-територіальними змінами та індустріальним розвитком у контексті регіональної специфіки Тернопільщини. Постає необхідність глибокого вивчення особливостей урбанізаційних процесів у Тернопільській області в 1950-х рр. з метою розкриття їхньої ролі як показника економічного розвитку регіону, а також оцінки впливу адміністративних трансформацій, демографічних тенденцій і промислової інфраструктури на формування міської структури й соціально-економічного потенціалу області.

Мета дослідження – комплексний аналіз урбанізаційних процесів у Тернопільській області в 1950-х рр. як показника економічного розвитку регіону, впливу індустріалізації, адміністративних змін та демографічних тенденцій на формування міської структури й соціально-економічного потенціалу області.

Виклад основного матеріалу дослідження. У період 1950-х рр. Тернопільська область зазнала значних змін у демографічній та економічній структурі, що відобразилося в стрімкому розвитку урбанізаційних процесів. Загальний приріст міського населення області перевищив 100 %, що зумовлювалося як природним і механічним приростом, так і суттєвими адміністративно-територіальними змінами, зокрема розширенням меж міст і приєднанням навколишніх сільських населених пунктів. Значну роль у формуванні нових міських структур відігравала індустріалізація, яка активізувала будівництво нових підприємств, зокрема в цукровій, харчовій та будівельній галузях. Особливою характеристикою регіону стало створення спеціалізованих робітничих містечок при цукрових заводах, які забезпечували житлом, освітніми, медичними та культурними установами робітничі колективи. Адміністративні рішення щодо зміни статусу селищ і сіл (наприклад, віднесення сіл до категорії селищ міського типу), а також розширення меж таких міст, як-от Тернопіль, Хоростків, Кременець, суттєво вплинули на офіційну чисельність міського населення та демографічну карту області. Так, Тернопіль збільшив кількість мешканців більш ніж утричі, що стало наслідком як природного приросту, так і приєднання сусідніх територій. Важливою особливістю було також маніпулювання статистичними даними, зокрема подвійний облік робітників, а також віднесення сільськогосподарських структур (наприклад, машинно-тракторних станцій) до промислових підприємств, що штучно збільшувало показники чисельності робочої сили. Ці чинники потрібно враховувати при аналізі соціально-економічних процесів регіону. Розширення міської інфраструктури відбувалося у відповідь на потреби населення: будувалися нові житлові мікрорайони з багатоповерховою забудовою, школи, лікарні, культурні заклади. Однак розвиток будівельної галузі відставав від потреб, зокрема через затримку запуску ключових підприємств, як Тернопільський цементно-асфальтний завод. Загалом, урбанізаційні процеси в Тернопільській області тісно пов'язані з економічним розвитком, зростанням промисловості та змінами в адміністративно-територіальному устрої, що створило комплексний механізм трансформації регіону в другій половині ХХ ст.

У досліджуваній період активізувалося зростання ролі міста як осередку господарського, соціального та культурного життя Тернопільської області. Урбанізаційні процеси зумовлювалися дефіцитом трудових ресурсів у промисловості, прагненням мешканців сільських територій до поліпшення матеріального добробуту шляхом працевлаштування в міських умовах. Починаючи з 1950-х рр. на розвиток міст області впливала сукупність чинників економіко-географічного, соціального та демографічного характеру. Серед них варто виокремити рівень господарського розвитку, географічне розташування, забезпечення сировинною базою й енергетичними ресурсами, ступінь розвиненості транспортної інфраструктури, наявність освітніх

установ, сфери послуг, а також трудового потенціалу та можливостей міграційного поповнення з навколишніх сільських зон.

Зростання чисельності міського населення відбувалося насамперед у контексті розвитку промисловості. Наявність промислових підприємств забезпечувала робочі місця для мешканців міст, сприяючи водночас розвитку соціальної інфраструктури. Найвищі темпи зростання чисельності населення в області зафіксовано в 1950–1960 рр., коли приріст становив 67,1 тис. осіб, або 6,185 [1, с. 238]. Значний дисбаланс у співвідношенні сільського та міського населення зумовлював високу інтенсивність міграції сільського населення до міст, що спричинялося структурними змінами в аграрному секторі та зростанням попиту на робочу силу в промисловості. Унаслідок цього селяни стали основним джерелом поповнення трудових ресурсів міських центрів та активно залучалися в урбанізаційні процеси. Частина сільських мешканців, які не були зайняті в аграрному секторі, залишала свої домівки в пошуках праці, згодом осідаючи в містах на постійне проживання.

У подальші роки спостерігалось поступове нарощування чисельності промислового персоналу: станом на 1 січня 1952 р. в містах області нараховувалося 60 802 працівники, які були зайняті на 1 123 підприємствах. Серед них 408 осіб працювали на 7 підприємствах хімічної промисловості [2, арк. 19], 8 902 – у металообробній [2, арк. 19 зв.]. Провідною галуззю залишалася харчосмакова промисловість: на 485 підприємствах було зайнято 24 530 осіб [2, арк. 20 зв.]. У деревообробній і швейній галузях на 275 підприємствах працювало 6 098 осіб [2, арк. 20].

Згідно з даними звіту «Про розподіл працівників за освітою», протягом 1952 р. у харчовій промисловості працювало 2 783 особи [3, арк. 7], у м'ясо-молочній – 790 [3, арк. 12], що свідчило про помітну частку цієї галузі в структурі промислового виробництва області. Так, 40,35 усіх працівників у сфері промислового виробництва були задіяні в харчовій промисловості. Варто наголосити, що термін «харчова промисловість» містив низку сфер виробництва, які безпосередньо використовують виробничі ресурси інших галузей господарського комплексу. Станом на 1953 р. у промисловому секторі Тернопільської області зафіксовано незначне зменшення кількості підприємств у міській зоні – з 1 123 до 1120 одиниць, що, однак, не супроводжувалося скороченням трудових ресурсів. Навпаки, чисельність працівників зросла на 1 008 осіб, досягнувши 61 810, з яких 8,95 становили службовці [4, арк. 16]. Цей приріст є свідченням поступового укрупнення підприємств, а також внутрішньої реорганізації виробничих структур, спрямованої на підвищення ефективності використання трудових ресурсів.

В окремих галузях спостерігалася як кількісна, так і якісна динаміка. У швейній промисловості кількість працівників у 1953 р. досягла 5 437 осіб, задіяних на 108 підприємствах, що становить 105 приросту порівняно з попереднім періодом [4, арк. 18 зв.]. У харчосмаковій промисловості, незважаючи на скорочення кількості підприємств із 485 у 1952 р. до 473 у 1953 р., спостерігалось збільшення чисельності працівників на 1 643 особи [4, арк. 19]. Подібне явище, коли скорочення кількості виробничих одиниць супроводжується зростанням штату, є типовим індикатором процесів централізації та укрупнення виробничих потужностей. Зазначені тенденції підтверджувалися й для інших галузей, де зменшення кількості підприємств відбувалося одночасно зі зростанням кількості зайнятих. Це свідчить про реалізацію загальносоюзної політики оптимізації виробничої мережі, скерованої на підвищення продуктивності праці завдяки консолідації ресурсів. Зокрема, у 1954 р. кількість промислових підприємств області зменшилася на 7,55, до 1 035 одиниць, однак чисельність промислового персоналу зросла до 69 529 осіб [5, арк. 10]. Водночас відбувалося скорочення чисельності адміністративного персоналу: у 1954 р. в комунальному господарстві було скорочено п'ять штатних одиниць, а в місцевій промисловості – одну [6, арк. 54].

Попри поступове зростання промислового потенціалу, загальний рівень індустріалізації області залишався низьким. У 1950-х рр. спостерігалася значна диспропорція між сільським господарством і промисловістю, що вимагало втручання радянської влади з метою нарощування індустріального сектору. Водночас виникала проблема забезпечення новостворених або реорганізованих підприємств кваліфікованими кадрами, що додатково ускладнювало модернізаційні процеси. Зростання кількості міських мешканців було тісно пов'язане з відновленням діяльності довоєнних підприємств і введенням в експлуатацію нових. Однак перша половина

1950-х рр. не демонструвала високих темпів урбанізації, що пояснюється відсутністю великих промислових об'єктів, здатних залучити значну кількість робітників. Зокрема, Чортківський горілчаний завод у 1954 р. забезпечував роботою лише 26 осіб, а у 1957 р. – 25 [7, арк. 11]; на крейдовому заводі № 11 у м. Чорткові у 1954–1955 рр. працювало відповідно 31 та 30 робітників [7, арк. 12]; у швейних майстернях Тернополя, Кременця та Чорткова в 1955 р. були зайняті 23 особи; у чоботарській справі – 3 працівники в Чорткові та 2 – у Тернополі [7, арк. 13].

Ці дані свідчать про надзвичайно скромні масштаби діяльності місцевих виробництв, що, своєю чергою, обмежувало темпи урбанізаційного розвитку регіону. Аналогічна ситуація спостерігалася і в тютюновій промисловості. Заводи в Кременці, Борщові, Ягільниці та Монастирську забезпечували зайнятість для 152 осіб у 1954 р., а вже наступного року чисельність працівників зменшилася до 141 [7, арк. 11]. Особливо показовим є приклад тютюнового заводу в Кременці, де відбулося скорочення робочої сили з 45 до 26 осіб упродовж одного року. Хоча ці підприємства й продовжували функціонувати, варто наголосити, що всі вони були засновані ще у 1918–1921 рр., а отже, радянська влада лише здійснювала їх часткову модернізацію без істотного розширення виробничих потужностей. Загалом, аналіз динаміки промислового розвитку Тернопільської області в середині 1950-х рр. свідчив про поступове, але нерівномірне зростання промислового потенціалу, що супроводжувалося структурною реорганізацією підприємств і помірним зростанням зайнятості. Основним вектором розвитку на цьому етапі була не експансія нових галузей, а поглиблення виробничих функцій наявних об'єктів через їх укрупнення та оптимізацію кадрової структури.

У процесі повоєнної відбудови й подальшого економічного зростання Тернопільської області в 1950-х рр. важливу роль відігравала будівельна галузь, яка стала одним із ключових індикаторів темпів розвитку інфраструктури та промисловості регіону. У першій половині десятиліття домінував вектор відновлення зруйнованих під час Другої світової війни об'єктів житлово-побутового та виробничого призначення, тоді як у другій – будівництво відповідало новим потребам урбанізації та індустріалізації. Показовим було зростання чисельності працівників на вапняково-крейдових заводах Кременця та Бережан. Так, у 1954 р. їх кількість становила 292 особи, а вже наступного року зросла на 13,65, що корелює з підвищенням попиту на будівельну сировину в умовах активізації житлового будівництва [7, арк. 14]. Структурною частиною будівельної галузі були численні цегельні підприємства, розташовані переважно в міських осередках. Зокрема, у Заліщиках було відновлено цегельно-черепичний завод, на якому в 1954 р. працювало 108 осіб, здебільшого вихідців із навколишніх сіл [7, арк. 16]. Водночас тенденція до скорочення кадрів простежується на прикладі заводів у Теребовлі та Бережанах – із 383 працівників у 1954 р. до 335 наступного року, що свідчить про локальні коливання виробничої активності. Натомість у Тернополі – обласному центрі – навпаки, зафіксовано зростання чисельності персоналу з 209 у 1954 р. до 242 у 1955 р. [7, арк. 14].

Зростання значення будівельної індустрії спричинило формування нових управлінських структур. Так, створене в 1954 р. кар'єрне управління в Тернополі лише за рік збільшило чисельність працівників із 95 до 131, що свідчить про розширення масштабів добувної

інфраструктури [7, арк. 16]. Одночасно з розвитком будівництва відбувалося формування легкої та текстильної промисловості. Однак її виробничі потужності в середині 1950-х років були обмеженими. У 1954 р. в текстильній галузі працювало 213 осіб [6, арк. 3; 7, арк. 15], а на підприємствах легкої промисловості – 919 осіб, які були зосереджені переважно в Чорткові, Тернополі та Теребовлі [7, арк. 16]. Це свідчить про наявність невеликих, локалізованих виробничих осередків, що не змогли повністю задовольнити попит місцевого населення на продукцію.

Загалом, у сфері виробництва продовольчих товарів у 1954 р. на 29 підприємствах республіканського підпорядкування працювало 1 436 осіб, у 1955 р. – вже 1 455 (зростання на 1,35) [7, арк. 19]. На підприємствах обласного рівня було зайнято 246 працівників у 1954 р. та 260 – у 1955 р. [68, арк. 22], що свідчить про стабільне розширення виробництва. Натомість у районних структурах зафіксовано скорочення – з 578 у 1954 р. до 566 у 1955 р. [7, арк. 24]. Так, сумарна чисельність працівників у харчовій галузі на 119 підприємствах усіх рівнів підпорядкування впродовж 1954–1955 рр. становила в середньому 2 276 осіб із тенденцією до зростання на 1,395. На тлі помірних темпів зростання галузей, орієнтованих на споживчий ринок, виокремлюється сегмент «інших галузей» промисловості. У 1955 р. у них було зайнято 6 967 осіб на 2 969 підприємствах [7, арк. 88–91]. Водночас більшість цих підприємств функціонувала в межах колгоспів і розміщувалась у сільській місцевості. З 2 828 таких виробництв припадало 5 375 працівників, що становить 77,25 від загальної кількості. Отже, фактична чисельність міських працівників у згаданому секторі становила лише 1 592 особи, або 22,85 [7, арк. 91], що вказує на домінування сільського елемента в структурі зайнятості.

Розвиток міської інфраструктури та посилення ролі міст як адміністративно-господарських центрів сприяли розширенню транспортного сектора. У вересні 1956 р. в автотранспортних підприємствах області працювало 2 388 осіб, що свідчить про сформовану транспортну мережу. Автоколони функціонували в містах Микулинці (240 осіб), Кременець (292), Чортків (323), Бережани (167), Бучач (198), Збараж (147), Борщів (11), а в Тернополі – автоколони № 1 – 436, автоколони № 2 – 337 працівників [8, арк. 2]. Додатково, на дорожньо-експлуатаційних підприємствах у 1956 р. було зайнято 403 особи [8, арк. 1]. У другій половині 1950-х рр. в умовах загальнодержавного курсу на індустріалізацію та централізацію, Тернопільська область демонструвала помірне, але стабільне зростання кількісних показників промислової і будівельної зайнятості. Ці процеси супроводжувалися структурною реорганізацією галузей, розширенням адміністративних органів управління та поступовим формуванням нової соціально-економічної структури регіону.

Установи та організації, що функціонували в містах Тернопільської області, доволі часто обслуговували й потреби сільських населених пунктів. Це зумовлювалося кращою інфраструктурою та наявністю кваліфікованих кадрів у міському середовищі. Наприклад, у 1956 р. в будівельних відділах міських управлінь з будівництва колгоспів працювало 49 осіб, у Бучацькій школі десятників-будівельників – 26, а в сільському управлінні з будівництва колгоспів – 11 [8, арк. 4–5]. Подібні приклади були типовими для області та відображали загальну економічну ситуацію. Попри дедалі більші потреби в будівельній продукції, у 1957 р. в цій галузі зафіксовано скорочення працівників. Так, на крейдянному заводі в Кременці працювало 126 осіб, що на 1,55 менше, ніж у попередньому році; на Заліщицькому цегельно-черепичному заводі – 90 осіб, або на 16,65 менше [9, арк. 2]. На цегельних заводах у Теребовлі й Бережанах працювало відповідно 110 і 179 осіб, а зменшення штатів у цих підприємствах у 1957 р. становило 13,75 [9, арк. 2, 2 зв.]. Тернопільський цегельний завод також скоротив кількість працівників – до 230 [9, арк. 2 зв.]. Виняток становило лише обласне кар'єрне управління, де кількість працівників зросла на 12,75, сягнувши 150 осіб [9, арк. 2 зв.]. Таку тенденцію складно

пояснити логічно, оскільки в області спостерігалось пожвавлення будівництва промислових і житлово-господарських об'єктів.

Натомість у легкій промисловості відбувалося поступове зростання зайнятості. У 1955–1956 рр. на пеньковому заводі м. Копичинці кількість працівників зросла з 75 до 84; на Чортківській швейній фабриці – з 432 до 485; на швейній фабриці Тернополя – з 400 до 426 осіб [9, арк. 3]. Лише Тербовлянська взуттєва фабрика дещо скоротила штат – з 128 до 124 працівників [9, арк. 3 зв.]. Загалом, у легкій промисловості області в 1955 р. працювало 1 101 особа, а в 1956 р. – 1 136. Незначне зростання пояснюється відсутністю великих підприємств у цій галузі, що зумовлювало потребу в її активнішому розвитку в наступні роки. Одним із пріоритетів керівництва області було створення нових робочих місць, що сприяло урбанізації, розвитку соціальної інфраструктури та підвищенню рівня життя. Зокрема, запуск у 1956 р. Бережанського овочевисушувального заводу забезпечив роботою 27 осіб [9, арк. 4]. На Чортківському хлібокомбінаті працювало 48, а на Тернопільському хлібозаводі – 111 осіб. Водночас деякі підприємства харчової промисловості скорочували штати: зокрема, на Буцацькому спиртовому заводі кількість працівників зменшилася із 60 до 56, а на Борщівському – з 59 до 41 [9, арк. 4 зв.].

Економічна активність позитивно вплинула на демографічну ситуацію в містах. За даними обласного управління статистики, станом на 1 січня 1956 р. міське населення становило 123,5 тис. осіб. Природний приріст упродовж року сягнув 1 960 осіб, механічний – 211, а внаслідок адміністративних перетворень (зокрема, приєднання приміських сіл до міст) чисельність зросла на 10 442 особи. Загалом у 1957 р. приріст міського населення становив 12 613 осіб [10, арк. 9]. Зміни в чисельності населення Тернопільської області в другій половині 1950-х рр. викликали суттєві питання в керівництва республіканського статистичного управління, пов'язані з достовірністю та узгодженістю статистичних даних. Зростання чисельності міського населення зумовлене адміністративно-територіальними змінами, зокрема приєднанням до міста Тернополя села Кутківці Козлівського району, території газокompресорної станції раднаргоспу «Поділля» від села Березовиця Микулинецького району, а також території птахокомбінату від села Біла Велико-Глибочанського району [11, арк. 1]. Ці трансформації в адміністративних межах у період 1957–1958 рр. спричинили певні розбіжності у даних щодо чисельності міського населення – зокрема, завищення на 570 осіб через подвійний облік населення селища Березовиця, яке було приєднане до Тернополя відповідно до рішення облвиконкому від 31 грудня 1957 р. № 1069 [12, арк. 1]. У першому півріччі 1958 р. населення Березовиці було двічі враховане: паспортним відділом міста як прибуле й одночасно в складі села, що стало причиною статистичного дублювання.

Аналізуючи демографічні показники, згідно з «Розрахунком чисельності міського населення Тернопільської області за 1957 рік», станом на 1 січня 1957 року чисельність міського населення становила 135,9 тис. осіб, зростання за рік – 5 375 осіб. Природний приріст становив 2 109 осіб, механічний – 766. При цьому до міських поселень прибуло 14 442 особи, вибуло – 13 676, а завдяки адміністративно-територіальним змінам чисельність населення зросла на 2 400 осіб. Станом на 1 січня 1958 р. чисельність міського населення області становила 141,2 тис. осіб [11, арк. 2]. За розмірами населення й економічним потенціалом домінантним центром залишався Тернопіль із 32,8 тис. осіб у 1957 році, за ним розташовувалися міста Чортків (17,1 тис.), Кременець (16,3 тис.), Бережани (8,8 тис.), Борщів (5,1 тис.), Бучач (5,5 тис.) та Тербовля (5,5 тис.) [10, арк. 11].

Зростання чисельності міського населення в 1958 р. на 3,85 (до 141,2 тис. осіб) було результатом комплексного впливу кількох факторів: введення в експлуатацію нових підприємств, розширення виробничих потужностей наявних і низки адміністративних змін [11, арк. 4]. Особливо суттєве зростання спостерігалось в Тернополі – на 11,85, що підкреслювало його

дедалі більшу роль як економічного та адміністративного центру регіону. Загальна чисельність робітників та службовців на 1 642 підприємствах, установах і організаціях області у 1958 р. сягала 91 150 осіб [13, арк. 2 зв.]. Відсутність значних змін у промисловій структурі свідчила про стійкість економічного профілю регіону, однак низька частка науко- та трудомістких галузей потребувала підвищеної уваги державного керівництва для диверсифікації та модернізації промисловості.

Демографічні та економічні трансформації Тернопільської області другої половини 1950-х рр. тісно пов'язувалися з адміністративно-територіальними реформами, розвитком промислового потенціалу й структурною стабільністю регіональної економіки. Проте необхідність подолати диспропорції в промисловому розвитку вказувала на виклики, які потребували комплексного підходу до регіонального планування й економічної політики. Згідно з офіційними даними, наведеними начальником статистичного управління Тернопільської області, чисельність міського населення області в 1958 р. зросла на 31,5 тис. осіб. Цей приріст формувався завдяки природному збільшенню населення на 2 540 осіб, механічному приросту – 2 658 осіб, а також значному внеску адміністративно-територіальних змін у розмірі 26 258 осіб, що відбулося насамперед унаслідок розширення меж міст та міських поселень [14, арк. 1].

Територіальні трансформації суттєво вплинули на адміністративну структуру області. Зокрема, від 14 липня 1958 р. село Почаїв віднесено до категорії селищ міського типу. 17 січня 1959 р. село Козову віднесено до селищ міського типу. Водночас адміністративні межі обласного центру Тернополя розширено 13 вересня 1958 р., що передбачало приєднання прилеглих сільських населених пунктів. Аналогічні зміни щодо розширення територій міст та міських поселень завдяки сільським територіям зафіксовані в рішенні від 24 травня 1958 р. [14, арк. 1].

Унаслідок цих адміністративно-територіальних перетворень чисельність міського населення Тернопільської області на 1 січня 1959 р. досягла 174,5 тис. осіб, що перевищувало попередні показники на 23,55 [14, арк. 2]. Найбільш динамічне зростання відзначалося в Тернополі – 50,4 тис. осіб. Серед інших значних міських центрів за чисельністю населення були Кременець (16,5 тис.), Чортків (16,2 тис.), Бережани (8,8 тис.) та Теребовля (5,8 тис.) [14, арк. 3]. Реалізація цих планів мала значно збільшити питому вагу промислового виробництва у валовому продукті області. Однак для досягнення цих амбітних цілей необхідно було суттєво посилити будівельну галузь, розширити матеріально-технічну базу і збільшити кількість кваліфікованих працівників.

Отже, проведені адміністративно-територіальні реформи 1950-х рр., а також структурне переформатування міських поселень у Тернопільській області істотно вплинули на демографічні показники регіону, створили умови для економічного зростання і водночас викликали певні методологічні труднощі в точності статистичних даних, що потребували системного підходу до їх узгодження і аналізу.

Література

1. Скляр В. М. Етнічний склад населення України 1959–1989 рр.: етномовні наслідки російщення. Київ : Вид. центр «Просвіта», 2008. 392 с.
2. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-1. Оп. 3. Спр. 279. 23 арк.
3. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-1. Оп. 3. Спр. 275. 87 арк.
4. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-1. Оп. 3. Спр. 953. 84 арк.
5. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-1. Оп. 3. Спр. 31. 53 арк.
6. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-1. Оп. 2. Спр. 300. 87 арк.
7. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-1. Оп. 3. Спр. 205. 91 арк.
8. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-1. Оп. 3. Спр. 566. 55 арк.
9. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-1. Оп. 3. Спр. 533. 60 арк.

10. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-1. Оп. 3. Спр. 634. 29 арк.
11. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-1. Оп. 3. Спр. 570. 201 арк.
12. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-1. Оп. 3. Спр. 756. 88 арк.
13. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-1. Оп. 3. Спр. 780. 58 арк.
14. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-1. Оп. 3. Спр. 753. 27 арк.

References

1. Skliar, V. M. (2008). Etnichniy sklad naselennia Ukrainy 1959–1989 rr.: etnomovni naslidky rosishchennia [Ethnic Composition of the Population of Ukraine, 1959–1989: Ethnolinguistic Consequences of Russification]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr "Prosvita". [in Ukrainian]
2. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti. (n.d.). F. R-1, Op. 3, Spr. 279, 23 ark. [State Archives of Ternopil Region. File R-1, Inventory 3, Case 279, 23 pages]. [in Ukrainian]
3. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti. (n.d.). F. R-1, Op. 3, Spr. 275, 87 ark. [State Archives of Ternopil Region. File R-1, Inventory 3, Case 275, 87 pages]. [in Ukrainian]
4. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti. (n.d.). F. R-1, Op. 3, Spr. 953, 84 ark. [State Archives of Ternopil Region. File R-1, Inventory 3, Case 953, 84 pages]. [in Ukrainian]
5. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti. (n.d.). F. R-1, Op. 3, Spr. 31, 53 ark. [State Archives of Ternopil Region. File R-1, Inventory 3, Case 31, 53 pages]. [in Ukrainian]
6. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti. (n.d.). F. R-1, Op. 2, Spr. 300, 87 ark. [State Archives of Ternopil Region. File R-1, Inventory 2, Case 300, 87 pages]. [in Ukrainian]
7. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti. (n.d.). F. R-1, Op. 3, Spr. 205, 91 ark. [State Archives of Ternopil Region. File R-1, Inventory 3, Case 205, 91 pages]. [in Ukrainian]
8. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti. (n.d.). F. R-1, Op. 3, Spr. 566, 55 ark. [State Archives of Ternopil Region. File R-1, Inventory 3, Case 566, 55 pages]. [in Ukrainian]
9. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti. (n.d.). F. R-1, Op. 3, Spr. 533, 60 ark. [State Archives of Ternopil Region. File R-1, Inventory 3, Case 533, 60 pages]. [in Ukrainian]
10. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti. (n.d.). F. R-1, Op. 3, Spr. 634, 29 ark. [State Archives of Ternopil Region. File R-1, Inventory 3, Case 634, 29 pages]. [in Ukrainian]
11. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti. (n.d.). F. R-1, Op. 3, Spr. 570, 201 ark. [State Archives of Ternopil Region. File R-1, Inventory 3, Case 570, 201 pages]. [in Ukrainian]
12. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti. (n.d.). F. R-1, Op. 3, Spr. 756, 88 ark. [State Archives of Ternopil Region. File R-1, Inventory 3, Case 756, 88 pages]. [in Ukrainian]
13. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti. (n.d.). F. R-1, Op. 3, Spr. 780, 58 ark. [State Archives of Ternopil Region. File R-1, Inventory 3, Case 780, 58 pages]. [in Ukrainian]
14. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti. (n.d.). F. R-1, Op. 3, Spr. 753, 27 ark. [State Archives of Ternopil Region. File R-1, Inventory 3, Case 753, 27 pages]. [in Ukrainian]